

EKONOMİK KRİZ/KRİZLER VE LGBTIQ+ BİREYLER

Filiz AK*

Öz: Ekonomik krizin lezbiyen, gey, biseksüel, transgender, interseks, queer+ (LGBTIQ+) bireylere etkisini araştırmak amacıyla yola çıkan bu çalışma; salt 2008'den günümüze değin dünyada ve Türkiye'de olagelen finansal krizlerin topluma ve dezavantajlı gruplara etkisini kaleme almak yerine, dünyadaki ekonomik-politik dinamikleri birlikte gözden geçirmiştir. Bunların Türkiye'ye eşzamanlı etkileri/Türkiye'ye özgü özellikleri özetlenmeye çalışılmış; arka plandaki ekonomik-politik sistemin üzerinde gelişen krizlerin, toplumsal dinamiklerle etkileşimi, kendi bağlamındaki sosyal politikaları ve toplumu nasıl etkilediği kronolojisi içinde ele alınmıştır. Söz konusu ekonomik politik süreçlerden ayrı incelenemeyecek olan LGBTIQ+ görünürlüğü ve hareketi, bu kronolojideki yerine oturtulmuş; ardından kapitalizmin krizlerinin toplumdaki diğer dinamiklere etkisinden farklı olarak LGBTIQ+ bireylere özgü ne tür ek sorunlar yarattığına yanıt aranmıştır.

Anahtar sözcükler: ekonomik kriz, LGBTIQ+

Economic Crisis/Crises and LGBTIQ+ Individuals

Abstract: *The present study set out to investigate the effects of economic crisis on lesbian, gay, bisexual, transgender, intersex, queer+ (LGBTIQ+) individuals. Instead of focusing exclusively on the effects on societies and disadvantaged groups of financial crises going on in the world including Turkey, the study addresses worldwide economic and political dynamics together. Simultaneous and Turkey-specific effects of crises are summarized while the interaction of crises emerging upon the underlying economic-political system with social dynamics and how crises affect associated social policies and societies are addressed chronologically. The LGBTIQ+ visibility and movement that cannot be abstracted from related economic and political processes are located in its place in this chronology and answers are sought to the question what additional problems that crises of capitalism pose for LGBTIQ+ individuals as distinct from their effect on other social dynamics.*

Key words: economic crisis, LGBTIQ+

Giriş

Sınırları içindeki insan topluluğunu türdeş kılarak bütünlüğü sağlama amacı taşıyan ulus devlet birimi ailedir. Devlet; nüfus politikaları aracılığıyla evliliği, cinselliği ve üremeyi denetim altında tutarak ve kendisine gereken iyi vatandaşın yetiştirilmesini sağlar. Bu işlevini yerine getirebilmesi için de heteronormativiteyi inşa etmiştir (Şenel, 2014). Türkiye Cumhuriyeti de toplumsal cinsiyet rollerini modern ulus devletinin inşa sürecine hizmet edecek biçimde kurgulamıştır. Ailenin merkezindeki "modern kadın", günümüzün feminist eleştirisi incelemelelerinde de dile getiriliği gibi, aslında cinselliğini yaşayamayan, ulusal davası ön planda olan kadındır (Ak, 2005). Adak (2004), bu durumu "ulusal mit ve alegorilerde görülen genel bir birey-toplum çatışmasının ürünü" olarak ifade etmektedir (Ak, 2005). Modern kadın kamusal alanda beklenen rolünü yerine getirirken, ev içinde de geleneksel annelik görevi sürmekte, ailenin korunmasına hizmet etmektedir. Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemindeki modernleşmenin erkekliğe biçtiği rol de; "itaatkâr beden" üretildiği zorunlu askerlikle kışlada

kendisinden beklenenleri yerine getiren, ailenin reisi olan, diğer erkekliklerin karşıtı olarak kendini kuran hegemonik erkekliktir ve amacına uygun olarak "hem kamusal alanda hem aile içinde baskın, saldırgan ve heteroseksüel"dir (Aktaş, 2010).

Kapitalizm; kendi gereksinimleri için ulus devleti oluşturur ve birimi aile aracılığıyla kendini yeniden üretirken bu sürece uygun olarak heteronormatif düzeni de politik olarak inşa etmiş ve farklı cinsellikleri/cinsiyetleri patolojikleştirerek kendi üretim aygıtını korumaya almayı amaçlamıştır. Sistem, kendisini koruma bekliliğini de yine aileye vermiştir. Altunpolat (2017); LGBT'lere yönelik ayrımcılığın tarihsel politik temellerini inceleyen yazısında, "heteroseksist ideolojinin yeniden üretilmesinde ve heteronormatif sistemin sürekliliğinin sağlanmasında ailenin" merkezi rol oynadığının altını çizer; Denis Altman ve Mario Mieli'nin aileyi "sermayenin emek kaynağı ihtiyacını ve devletin tabi kılma ihtiyacını karşılayan bir heteroseksüellik fabrikası" olarak tanımlayan değerlendirmelerini aktarır.

*Öğr. Gör. Dr., MD, MPA, AÜTF Aile Hekimliği AD. (ORCID No: 0000-0003-0382-039X)

Geliş Tarihi / Received : 07.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted : 02.05.2019

Ulus devlete aidiyet üzerinden tanımlanmış liberal vatandaşlık kavramı içinde başta yer almayan, refah devleti döneminde gelişerek vatandaşlık kavramının parçası olan sosyal haklar; neoliberal dönemde saldırıya uğramış ve bu haklardan yoksun, dar bir siyasal vatandaşlık kavramı geçerli olmuştur (**Özkazanç, 2011**). Özkazanç (2010); 1980 sonrasında yaşam tarzlarının ve kimliklerin öneminin artmasını, yeni sağın devlet-toplum-birey arasındaki ayrımı belirginleştirip toplumun siyaset yoluyla devleti belirlemesini engellemek, bütünleşmiş bir toplum yerine "bireyler, güç odakları ve cemaatler" üzerinden yönetmek istemesi karşısında devletin ve piyasanın etkilerine karşı direnme çabası ve bireylerin kendi farklılıklarını önemsemesi, piyasanın toplumu gidecek atomlaştırması, içine kapanan cemaatleşme ile açıklamaktadır.

Yeni dünya düzenin oluşturulduğu bu dönemde, küreselleşmenin çatallı bir görünüm sergilediği söylenebilir: "Yukarıdan küreselleşme" ile, büyük devletlerle sermaye arasındaki işbirliği, ulus ötesi şirketlerin ve uluslararası ekonomik kuruluşların faaliyetleri ilerlemektedir. Bunun karşısında, "aşağıdan küreselleşme" ile yerel seviyelerde halkın katılımı, sivil toplumların inşası ve hükümet dışı örgütlerin güçlenmesi söz konusudur. Bu kurumsal oluşumlar küresel sivil toplumla ilişkili hâle gelmekte ve güçlenmektedir. İkinci dalda ilerleyen hareket insan haklarının ilerlemesine denk düşmektedir (**Falk; 1993'ten aktaran McCorquodale, 1999**).

1990'lar Batı'da gelişen sol bir dalganın gündeme geldiği, sosyal demokratların iktidara taşındığı, eğitim, sağlık ve toplumsal eşitsizlik konusundaki söylemlerinin toplumda karşılık bulduğu ve güven uyandırdığı bir dönemdir (**Özkazanç, 2010**). Ancak bu yeni sol üzerinde yeni sağın etkisi belirgindir ve özellikle refah devleti eleştirilerinde benzerlikler göze çarpar (**Özkazanç, 2010**). Yeni solun vatandaşlık teması ("bireysel özerklik, katılım, demokrasi, çeşitlilik ve çoğulculuk, sosyal vatandaşlık, yerelleşme, küreselleşme") ile birlikte siyasal/ekonomik mekanizmalar dışında sivil örgütlerin önem kazanması ve yönetim kavramları gelişmeye başlar (**Özkazanç, 2010**). Gelişen demokratik-liberal yaklaşımın karşılığı sosyal politika çalışmalarında dönüşüm olmuştur.

Türkiye'de LGBT hareketi

1960'larda dünyada ortaya çıkan ve sınıfsal bir talep yerine toplumsal cinsiyet, cinsellik, kimlik vb taleplerini dile getiren "yeni toplumsal hareketler" içinde yer alan ikinci dalga kadın hareketi nasıl Türkiye'de

karşılığını bulamadıysa, dünyadaki eşcinsel hareketlerin de eşzamanlı bir karşılığı olmamıştır (**Erol, 2014**). Eşcinsel hareketi de kadın hareketi gibi 1980 sonrasında politik ortamında gelişmeye başlamıştır. 1980 sonrasında yavaş yavaş görünür olmaya başlayan LGBT hareketi; dünyadaki gibi kentli, eğitilmiş, yeni/proleterleşen orta sınıftan oluşan, toplumsal muhalefet içerikli hareketlerden biri olmuştur (**Erdoğan ve Köten, 2014**). Ancak, 12 Eylül sonrasında eşcinselleri de içine alacak parti kurma çabaları sonuçlanamamıştır. 1987'de eşcinsellerin ve transların maruz kaldığı baskıları protesto etme girişimi, ilk açlık grevi bu dönemin iz bırakan olaylardır.

Türkiye'de eşcinsellerin Ankara ve İstanbul'da eşcinselliğe ilişkin konuşmaya başladığı dönemler, 1980'lerin ikinci yarısına denk gelir (**Erol, 2014**). 1990'lar, örgütlenme çabasının başlaması açısından önemlidir. 1980'lerde ve 1990'larda maruz kalınan baskılar ve dışlamalara rağmen kimlik mücadelesi veren Türkiye LGBT hareketinin kamusal alanda varlığını göstermekte zorlanmasının nedeni, hetero-ataerkil resmi söylem ve medya dili ile beslenen heteroseksüel toplumun nefreti ve dışlayıcı tavrı olarak görülmektedir (**Erdoğan ve Köten, 2014**).

Türkiye'deki LGBT hareketinin özellikle büyük kentlerde 2000'lerin ortalarından itibaren etkin toplumsal hareketlerden biri olduğu görülmektedir (**Yılmaz ve Göçmen, 2016**). 2000'li yılların başında LGBT'ler de, Avrupa Birliği Uyum Yasaları Paketlerinin etkisiyle bazı engellemelerden kurtulmaya başlamıştır. Gelişen bilişim teknolojilerinin uzantısı olan internet, örgütlenme ağını ulusal ve uluslararası alanda güçlendirmiştir.

2013 yılı LGBT örgütlerin raporlarında da "mücadelelerin ve dayanışmanın yılı" olarak kabul edilmektedir (**Pembe Hayat ve Kaos GL, 2017**). Gezi olaylarında LGBT hareketinin görünürlüğünün artmasını ve gelişimini ABD'de Stonewall Ayaklanması sonrası dönemdeki görünürlükle benzer olarak gören yaklaşımlar da bulunmaktadır (**Erdoğan ve Köten, 2014**). Bu saptamaya katılmamak olanaksızdır. Hareketin dinamiklerinin ne kadar iyi bir hak mücadelesi verdiğini, üyeleriyle dayanışmayı nasıl çoğalttığını, destek mekanizmalarını hem toplumsal çalışmalarla hem de bilimsel yayınlarla nasıl ördüğünü LGBTIQ+ örgütlerin raporlarını, haber sitelerini, yayınlarını inceleyerek söylemek olanaklıdır. 21. yüzyılın LGBTİ queer hareketi, queer kuramın ve feminizmin çok köklü akademik birikimi ve deneyimini içine alan yeni bir sol ile birlikte geleceğe yön verebilecek güçte görünmektedir.

LGBTİQ+ bireylerin insan hakları

LGBTİQ+ bireylerin bir kimlik taşıyan grup olarak insan haklarını gündeme getirirken aslında bir yandan da bu dezavantajlı konumu yaratan moderniteyi ve modernitenin her alanda yarattığı iki kutuplu karşıtlıkların cinsellik alanında da kadın ve erkek olarak karşılığının olduğunu anımsamak gerekmektedir. LGBTİ bireylere yönelik ayrımcılığın nedeni olan heteronormativite eleştirisi, tarihsel olarak modernite incelemesi ve eleştirisiyle birlikte olmaktadır. Tarihin her döneminde var olan farklı cinsiyet kimlikleri ve cinsel yönelimler, modernizmle belirgin baskıya ve ayrımcılığa uğramaya başlamıştır (**Özbek 2017**). İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde baskıların sistematikleşmesi, tıp disiplinin meselesi hâline getirilmesi söz konusudur. Batı'da refah toplumunun yükseldiği bir dönemin LGBTİQ+ topluluğu için karşılığı medikalizasyon ve patolojikleştirilme olmuştur. 1974'te Amerikan Psikiyatri Birliği eşcinselliği hastalık sınıflamasından çıkarana değin tıp, bu ideolojiye hizmet etmiştir.

LGBTİQ+ bireyler dünyanın her yerinde cinsel yönelimleri, cinsiyet kimlikleri ve cinsiyet özellikleri (CYCKCÖ) nedeniyle insan hakları ihlallerine maruz bırakılmaktadır. İhlaller; ulus, ırk, etnik köken, yerlilik, dil, yaş, din, inanç, politik görüş, düşünce, engellilik, sağlık, ekonomik ve sosyal durum, göçmenlik/mültecilik veya insan hakları savunucusu olma gibi bileşenlerle kesişmekte, çok katmanlı olarak artmaktadır. Maruz kalınan ihlaller; ayrımcılık, kötü muamele, fiziksel ve cinsel şiddet, işkence, keyfi gözaltı ve tutuklanma, öldürülme olarak sıralanabilir. Ayrımcılığa uğranan alanların arasında emek piyasası, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim önemli yer tutmaktadır (**Global Campus of Human Rights, 2019**).

İnsan hakları hukuku içinde LGBTİQ+ bireylere ve haklarına ilişkin yasal çerçeve

LGBTİQ+ bireylerin maruz kaldığı hak ihlalleri dünyada uzun yıllar boyunca uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde ele alınmıştır. Uluslararası sözleşmelerde cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim (CYCKCÖ), özel olarak ifade edilmemiş olsa da tüm bu sözleşmeler insan haklarının evrenselliğini güvence altına almaktadır. Bu nedenle insan hakları hukuku LGBTİQ+ bireyleri de kapsayarak işletilebilecekken, ne yazık ki, CYCKCÖ konuları hem bireyler hem de otoriteler tarafından insan hakları meselesi olarak görülmemiştir ve insan hakları ihlalleri süregelmiştir. LGBTİQ+ haklarına ilişkin yasal çerçeveyi ele alırken en başta yola çıkış noktası "CYCKCÖ konularının insan hakları konuları olduğu

ve CKCYCÖ haklarının da insan hakları olduğu" vurgusudur ve var olan insan hakları mevzuatının her birey gibi LGBTİ+ bireyler için de geçerli olduğu, kesişen farklı kimliklere bağlı çoklu ayrımcılıkların bir arada olabileceği durumlarda da uluslararası insan hakları mevzuatının işleyeceği unutulmamalıdır (**Global Campus of Human Rights, 2019**).

Uzun yıllardır verilen hak mücadeleleri ve uluslararası örgütlerin taşıdığı gündemler sonuçta Birleşmiş Milletler'in (BM) kurumsal yapısında da karşılığını bulmuştur. 2006'da insan hakları uzmanlarından oluşan bir grup, insan hakları hukukunun CYCKCÖ konularına nasıl uygulanacağını tanımlayan Yogyakarta İlkelerini kabul etmişlerdir. Mevcut uluslararası insan hakları hukukunu durumunu yansıtan bu ilkeler; farklı cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimliklerine sahip bireylerin haklarına ilişkin devletler üzerindeki yükümlülükleri ortaya koymaktadır (**Yogyakarta Principles, 2006; Global Campus of Human Rights, 2019**).

BM Genel Kurulu'nun 2008 tarihli Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Hakkında Bildirgesi, "cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği nedeniyle dünyanın tüm ülkelerindeki kişilere karşı yönelen şiddet, taciz, ayrımcılık, dışlama, damgalama ve önyargıdan ve söz konusu ihlallere maruz kalan kişilerin bütünselliğine ve onurlarına zarar veren bu tür uygulamalardan rahatsızlık içinde" olduğunu belirtmesi, maruz kalınan insan hakları ihlallerine dikkat çekmesi ve devletleri bu konuda çalışma yürütmekten alıkoymayan engelleri kaldırmaya çağırması açısından önemlidir (**UN, 2008**). Bu süreç boyunca Avrupa Konseyi'nin gündeminde de CYCKCÖ/LGBT konusunu 1981, 1989, 2000, 2003, 2007, 2008, 2010 yıllarına ait karar metinlerinde görmek olanaklıdır (**Council of Europe, 2011**).

2013'te Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, "LGBTİ bireylerin korunmasının günümüzün büyük bir ihmal edilmiş insan hakları sorunu" olduğunu ifade eden bir açıklama yapmış ve yanlısın düzeltilmesi gerektiğinin altını çizmiştir (**UN News, 2013**). Ardından BM'in organlarında CYCKCÖ ile ilişkili insan hakları sorunlarına ilişkin çalışmalar ivme kazanmıştır. BM İnsan Hakları Konseyinin 2014 ve 2016 Kararları; uluslararası insan hakları mevzuatının cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine göre de geçerli olduğunun altını çizen belgelerdir (**UN, 2014; UN, 2016**). 2017'de cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliği konusunda ek dokuz ilke; işkence, sığınma, mahremiyet, sağlık ve insan hakları savunucularının korunması gibi alanların da altını çizerek ve 111 devlet yükümlülüğü ile Yogyakarta

İlkeleri artı 10 kabul edilmiştir (**Yogyakarta Principle plus 10, 2017**).

Yeni uluslararası CYCKCÖ normlarının gelişimi üç evrede incelenmektedir: Evre 1. BM uzmanları ve uzman organlarının CYCKCÖ konularını iyileştirme konusunda girişimleri ve başı çekmeleri (1982- 1990'ların başı). Evre 2. Sivil toplum katılımının yükselişi (Elbette ILGA'nın evre 1 öncesi başvurusu vardı; ancak 193.1994, 1995 BM dünya konferanslarında sivil toplumun/LGBT örgütlerinin katılımı görünür oldu. 2006, 2007, 2008 ILGA dışındaki örgütlere de danışmanlık statüsü verildi. 2013'te CYCKCÖ konusundaki ayrımcılıkta danışmanlık veren sivil toplum örgütü sayısı 3735 olmuştu). Evre 3. Devlet katılımı ve BM'in güçlü liderliği (**Baisley, 2016**).

Bütün bu süreçlerin sonunda uluslararası CYCKCÖ normları ortaya çıkmıştır, bu normlar evrensel insan hakları normlarıyla ilişkilidir, aynı zamanda da bağımsızdır (**Baisley, 2016**). İnsan hakları Evrensel Bildirgesi'ne ve sonraki uluslararası insan hakları sözleşmeleri dayanarak, LGBTIQ+ bireylerin insan haklarına saygı duyma, haklarını destekleme ve korumanın devletlerin temel yükümlülükleri olduğu söylemek olanaklıdır (**Global Campus of Human Rights, 2019**).

Uluslararası hukuka rağmen dünyadaki sorun alanları

İnsan hakları hukuku içinde karşılanabilmesi gereken alanlar olmasına rağmen, hâlâ dünyada CYCKCÖ konusunda insan hakları ihlalleri vardır. Bunları kısaca özetleyebiliriz: Toplumun tutumu; aynı cinsiyette olan erişkinler arasında, özel, rızaya dayalı cinsel ilişkinin suç olmaktan çıkarılması; zarar görme durumunda devlet koruması hakkı; ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanılması sırasında ayrımcılığa uğramama (emek piyasası, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık hizmetleri); sivil ve politik hakların tam ve eşit kullanılması; ifade ve örgütlenme özgürlüğü; hakların kullanımı sırasında devletin üçüncü şahıslara karşı koruması (**Global Campus of Human Rights, 2019**). Özel düzenlemeler gereken önemli sorun alanları; cinsiyet kimliğinin yasal olarak tanınması hakkı, aile kurma hakkı, aynı cinsiyetle ilişkinin yasal olarak tanınması hakkıdır. Ulusal, bölgesel, uluslararası düzeylerde ve yasama, politikalar, toplumsal tutumlar ve davranışlar gibi alanlarda çalışılması gerekmektedir (**UN, 2008; UN, 2011; Global Campus of Human Rights, 2019**).

Türkiye'de LGBTIQ+ bireylerin insan hakları

Türkiye'de de LGBTIQ+ bireyler her alanda insan hakları ihlallerine uğramakta, failerin cezalandırılması ve

bu ihlallerin önlenmesi için gerekli düzenlemeler yapılmamakta, kurumların tutumları ve uygulamaları ise nefret söylemini cesaretlendirmektedir. En başta görünür olma/açılma süreçleri en büyük sorundur. LGBTIQ örgütlerin düzenli olarak yayımlanan raporlarında tanımlanan sorun alanları, gündelik yaşam, çalışma yaşamı, eğitim, sağlık alanıdır.

Türkiye'de LGBTİ bireyleri CYCKCÖ'ne ilişkin ayrımcılıktan koruyacak yasal düzenlemelerin yapılmaması en önemli sorunu oluşturmaktadır. LGBTİ bireylerin Türkiye'de uğradıkları ayrımcılık ve insan hakları ihlallerine ilişkin veri elde edilebilecek en temel kaynaklar mevcut LGBTİ örgütlerinin düzenli olarak yayımladıkları raporlardır (**Kaos GL, 2009, 2015, 2017, 2019; Pembe Hayat, 2013, 2017**). Güner ve ark.'nın (2011) CYCK temelinde ayrımcılığa ilişkin hazırladıkları raporda da istihdam, eğitim, sağlık hizmetleri, barınma, mal ve hizmetlere erişim başlıklarına ait ulusal ve uluslararası mevzuat gözden geçirilmekte ve tespit edilen ayrımcılık olgularına yer verilmektedir. Bu raporda önemli nokta, ulusal mevzuatta ayrımcılığı yasaklayan maddeler olmasının yanı sıra ayrımcılığa yol açabilen maddelerin de olduğudur. Bu tür maddeler, yaşanan koşulları LGBTİ bireylerin aleyhine yorumlandığı olgulara yol açmaktadır.

Yılmaz ve Göçmen (2016); Türkiye'de LGBT konularına ilişkin akademik literatürü gruplandırdıklarında, toplumun LGBT bireylere karşı tutumu ve LGBT bireylerin heteroseksizme başa çıkma stratejileri, iki ana başlığı oluşturmaktadır. İstihdam, barınma, sağlık hizmetleri, sosyal hizmet, bakım ve eğitim gibi alanları içeren sosyal politika araştırmaları görelili olarak azdır. Sosyal politikalar ve LGBT bireyler hakkında en geniş araştırmalar Yılmaz ve Göçmen'in (2015, 2016, 2017) çalışmalarıdır.

Yürütülen çalışmaların sonuçlarına göre; istihdam, barınma ve sağlık hizmeti alanlarında LGBT bireylerin deneyimlerine ve sorunlarına ilişkin veriler elde edilmiştir: CYCK'ni saklamadan çalışma haklarının önündeki engeller, emek piyasasında ayrımcılıktan korunacakları yasal düzenlemelerin olmaması, işyerinde ayrımcılık, sınırlı iş olanakları, gelir yoksulluğu; barınmaya ilişkin seçeneklerin az olması, ücretlerde ayrımcılık uygulanması, sürekli yer değiştirmek zorunda bırakılmaları; toplumsal yaşama katılım önündeki engeller; CYCK nedeniyle aile ile yaşanan sorunlar; sağlık hizmetine ulaşımın önündeki engeller, sağlık hizmeti ararken yaşanmış olumsuz deneyimlerin etkisiyle artık sağlık hizmeti aramaktan kaçınmak, sağlık sisteminin kurumsal heteroseksizmi,

sağlık personelinin LGBT bireylere hizmet vermeyi reddetmesi, sosyal güvencesizlik; yaşlılık döneminde güvende hissetmeyecekleri kaygısı, hukuk ve adalete erişimde olanaksızlıklar elde edilmiş sorun alanlarıdır (**Yılmaz ve Göçmen, 2015; Yılmaz ve Göçmen, 2016**).

Çalışma yaşamında LGBTİ'lerin var olmasına engel bir mevzuat olmadığı hâlde, görünürlük üzerinden çalışma yaşamından dışlanma, ayrımcılığa uğrama söz konusu olmaktadır. Özel sektörde çalışanların açılma oranları daha fazla görünmektedir. Özellikle kamuda çalışma sırasında da "ahlaka aykırılık" üzerinden işletilen disiplin yönetmeliklerinden dolayı meslekten men gibi cezalarla LGBT'leri çalışma yaşamından dışlamaktadır (**Akın, 2009; Candaş ve Yılmaz, 2012; Özbek 2017**). Fuhuş alanında çalışmaya itilen/zorunda bırakılan trans kadınlar en dezavantajlı gruptur. Heteroseksüel seks işçilerine göre daha fazla tehdide, şiddete maruz kalmaktadırlar (**Özbek 2017**). LGBT'lerin ayrımcılık nedeniyle işe kabul edilmemeleri, işten çıkarılmaları (**Commission of the European Communities, 2009; Commission of the European Communities, 2010**), meslek dışında istekleri dışında alanlara yönlendirilmeleri (**Kaos GL ve FAB, 2009**), translara seks işçiliği dışında başka istihdam alanları sunulamaması (**Human Rights Watch, 2008**), insan hakları raporlarında çalışma ilişkilerine ilişkin altı çizilen sorunlardır (**Candaş ve Yılmaz, 2012**).

Kamu çalışanı LGBTİ'lerin durumunu araştıran 2017 tarihli bir çalışmanın raporunda; işyerinde açık olmaya bağlı sorunlar, işe başvuru/alınma sürecinde ayrımcılık, kurum içinde maruz kalınan ayrımcılık ve kurallar ele alınmakta; işyerindeki ayrımcılığın iş verimini ve iş doyumunu olumsuz etkilediğinin altı çizilmektedir (**Göregenli, 2017a**). Aynı çalışmada, her zaman yaşanan ayrımcı/baskıcı koşulların OHAL döneminde arttığına ilişkin veriler de yer almaktadır. Bunların arasında KHK ile ihraç, açığa alınma, işten çıkartma, istifaya zorlanma, muhafazakâr yöneticilerin baskısı, görüşlerini dile getirememesi, ek yükümlülükler/sorumluluklar getirilmesi, iş yükünün artması yer almaktadır (**Göregenli, 2017a**). 2018 yılında yinelenen araştırmanın raporunda da aynı sorunlar yer tutmakta; OHAL'in baskıları arttırdığının, koşulları zorlaştırdığının ve olmayan/etkisiz hak arama kanallarını tamamen ortadan kaldırdığının tespiti yapılmaktadır (**O'Neil ve ark., 2018a**).

Özel sektör çalışanı LGBTİ'lerin durumunu inceleyen 2017 ve 2018 raporları da; aynı sorun alanlarını ortaya

koymakta; çalışma koşullarının "LGBTİ çalışanların mağduriyetlerini giderecek, eşit bireyler olarak kendi varoluşlarını özgürce hayata geçirerek çalışma, üretme ve kendini geliştirme hakkını destekleyecek bir bağlamdan uzak olduğunu" vurgulamaktadır (**Göregenli, 2017b; O'Neil ve ark., 2018b; Göregenli, 2017b**). 2018 araştırmasının sonuçları incelendiğinde, istihdamda LGBTİ'lere karşı ayrımcılığın başlıca nedenlerinin, "önyargılar ve bilgisizlik, müşteri ve imaj kaybı endişesi ile politik baskı endişesi" olarak ifade edildiği görülmektedir (**O'Neil ve ark., 2018b**). Bu raporlarda ABD ve Avrupa kökenli firmaların ayrımcılık karşıtı politikalarının Türkiye'de her zaman etkili bir şekilde işletilemediği de yer almaktadır.

LGBTİ'lerin erken yaşlardan itibaren maruz kaldıkları ayrımcılık, öğrenimlerinin yarım kalmasıyla sonuçlanmaktadır (**Özbek 2017**). Okulu bırakmak, okul değiştirmek, eğitim aldığı alanda çalışmamak önemli sorunlardır (**Yılmaz ve Göçmen, 2015; Göçmen ve Yılmaz, 2017**). Kaynaklar; aile, okul ve iş ortamında, kamusal alanda yaşanan sosyal dışlanma, izolasyon, marjinalleştirme, ötekileştirme gibi toplumsal süreçlerin ve maruz kalan her türlü ayrımcılık ve ihlalin LGBTİ erişkinleri ve özellikle de gençleri intihar düşüncesine/girişimine veya intihara sürüklediğini göstermektedir (**Erdoğan ve Köten, 2015**). Türkiye'de yürütülen ve sonuçları Kaos GL'nin (2012) raporlarına da yansıyan çalışmalar; nefret suçlarına maruz kalmanın neden olduğu ruh sağlığı sorunlarının ve olumsuz duygulara yer vermektedir. LGBTİ ergenlerde intihar riskinin dört kat fazla olduğunu gösteren verilere karşın, sosyal destek alınabilecek merkezlerin yokluğu önemli bir sorundur (**Cesur Kılıçaslan ve Akkuş, 2016**).

LGBT bireylerin algıladıkları ayrımcılık ve maruz kaldıkları ayrımcı uygulamalar, yaşamlarında olumsuz pek çok etkiye yol açmaktadır (**Yılmaz ve Göçmen, 2015; Göçmen ve Yılmaz, 2017**). Yaşanan ayrımcılıklar dışında en önemli sorunlardan birinin de LGBT bireylerin, hizmet sağlayıcılara karşı oluşan güvensizlik duygusu nedeniyle, hakkı olan hizmetlerden yararlanmaması olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (**Göçmen ve Yılmaz, 2017**). Sağlık alanında yürütülen araştırma sonuçlarına göre lezbiyen ve biseksüel kadınların sağlık sorunlarını hekimleriyle konuşmak istememelerinin nedenleri arasında güven eksikliği, mahremiyetin korunmasıyla ilgili sorunlar, hekimlerin homofobik olması ve yargılanmaktan korkmak bulunmaktadır (**Ak ve ark, 2013**). Literatür LGBTİ'lerin sağlığa erişim konusunda heteroseksüellere göre daha

fazla güçlük yaşadığını gösteren çok sayıda yayın içermektedir. Türkiye’de yayımlanmış bir derleme, lezbiyen kadınların heteroseksüel kadınlara göre sağlığa erişimde daha dezavantajlı olduğunun, bunda da sağlık sigortası kapsamının yetersizliğinin altını çizmektedir (**Hotun Şahin, Bilgiç, 2016**).

Uluslararası Af Örgütü’nün (2010) raporuna göre; LGBTİ bireyler devlet görevlilerinin homofobik ya da transfobik tavırlarından korktukları için sağlık hizmetine erişemediklerini ya da görevlilerin cinsel yönelimleri ya da cinsiyet kimlikleri nedeniyle hizmet vermeyi veya tedavi etmeyi reddetmeleri gibi nedenlerle, kamusal hizmetlere erişimlerinin oldukça kısıtlı olduğunu söylemektedir. Trans bireyler, kimlik kartlarını göstermeleri gereken her durumda, görünüşleri nüfus cüzdanında belirtilen cinsiyete uymadığı için sorun yaşamaktadır. Türkiye’de kadınlara pembe, erkeklere de mavi nüfus cüzdanı verilmekte; nüfus cüzdanında belirtilen cinsiyet, sadece cinsiyet değiştirme operasyonlarının ardından değiştirilebilmektedir.

Eğitimlerini tamamlayabilme ve çalışma yaşamında var olabilme hakları ellerinden alınmış olan trans bireyler sosyal güvenceleri olmadığı için de sağlık hizmetine erişememektedir. Trans bireyler yüksek maliyeti nedeniyle cinsiyet değiştirme ameliyatı için başvuramamaktadır. Ayrıca, cinsiyet değiştirme gerekliliklerinin bir parçası olarak üreme yeteneklerinden yoksun bırakılmaları zorunluluğu nedeniyle ameliyat olmayı reddeden trans bireyler de vardır.

LGBTİ bireyler, aile içi şiddete de maruz kalmakta, şiddet mağdurlarına ilişkin koruma mekanizmalarından yararlanamamaktadır. Aile içi şiddet mağduru olan gey erkekler ya da trans bireyler için sığınma evi yoktur. Lezbiyen ve biseksüel kadınlar da cinsel yönelimleri bilindiği takdirde sığınma evlerine alınmamaktadırlar. Şiddete uğrayanların sığınma evlerine erişememeleri, yaşlanan bireylerin gereksinimlerini karşılayacak düzenlemelerin olmayışı, cezaevi koşullarında yaşayanların, özellikle de transların maruz kaldığı ayrımcılık ve ihlallerin varlığı, vurgulanması gereken sorun alanlarıdır (**Cesur Kılıçaslan ve Akkuş, 2016**).

TGEU (2012, 2016), trans cinayetlerini izlemekte sonuçları periyodik olarak paylaşmaktadır. 2008-2016 arasında 64 ülkede toplam 2115 trans cinayeti işlenmiş; 2008-2016 yılları arasında 43 trans kadının öldürüldüğü Türkiye, Avrupa’da birinci sırada yer almıştır. 2016’da en çok trans cinayeti Brezilya’da yaşanırken; Avrupa’da en çok trans cinayetinin yaşandığı ülkelerin başında yine Türkiye gelmiştir (**TGEU, 2016**). Kaos GL’nin 2017 Nefret Suçları Raporuna

göre; “nefret suçları daha çok kamusal alanlarda işleniyor, failer çoğunlukla iki kişiden fazla ve saldırılar görgü tanıklarının gözü önünde” gerçekleşmektedir (**Kaos GL, 2017**).

Kaos GL’nin (2019) “2018 Yılında Türkiye’de Gerçekleşen Homofobi ve Transfobi Temelli Nefret Suçları Raporu”, “nefret suçlarına ilişkin” ulusal mevzuatın (Ceza Kanunu’nun 122. Maddesinin), Türkiye’nin üyesi ya da katılımcısı olduğu Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) kriterlerini ve tavsiyelerini karşılamaktan uzak olduğunun altını çizmektedir.

Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine yönelik önyargı ve ayrımcılıktan kaynaklanan nefret suçlarının, diğer nefret suçlarından farklılıklar gösterdiği, ancak mevcut yasal sistemde “cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği” korunan temeller arasında kapsamadığı için, bu saldırıların “suç” olarak algılanmadığı, LGBTİ+ bireylerin yaşamın her alanında saldırıyla karşılaşabildikleri, özel alanlarında bile güvenli yerlerinin olmadığı, temel yurttaşlık haklarının tanınacağına, devletin yasal güçleri ve hukuk sistemi tarafından korunacaklarına ilişkin inançsızlıkları nedeniyle şikâyetle bulunmaktan kaçındıkları belirtilmektedir (**Kaos GL, 2019**).

LGBTİ+ örgütlerin raporda dile getirilen talebi; “*Hükûmet’in liderliğini üstlendiği çoğulcu, kapsayıcı ve destekleyici politikalar ile cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğini ayrımcılık ve nefret suçlarına karşı koruyan bir ulusal mevzuattır*” (**Kaos GL, 2019**). Buğra (2013); dönüştürücü sosyal politikanın LGBT’ler için de gerekliliğine dikkat çekmekte, toplumsal ilişkileri dönüştürmeden eşitsizliğin azaltılamayacağını altını çizmektedir.

Mülteci LGBTİQ’ların sorunları

Söz edilmesi gereken bir alt başlık da LGBTİQ mültecilerin durumudur. Savaş, etnik ve dini ayrımcılık, politik baskı gibi nedenlerle ülkesinden göç etmek zorunda kalan dezavantajlı alt gruplar arasında LGBTİ’ler de yer almaktadır. Bazen de salt CYCK nedeniyle maruz kaldıkları ayrımcılık ve insan hakları ihlalleri ülkelerinden ayrılma ve başka bir ülkeye sığınma nedeni olmaktadır (**Çırakoğlu ve Altinel Baysal, 2017**).

2011’den beri evlerini terk eden 4,8 milyon Suriyeli mültecinin yol açtığı kriz, dünyadaki en büyük mülteci krizlerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Lübnan, Türkiye ve Ürün; en yüksek oranda mülteci kabul eden ülkelerdir. Bu ülkelerde kadınların ve kız

çocuklarının insan hakları ihlallerine ve cinsel taciz ve şiddete uğradıkları uluslararası raporlarda bildirilmektedir. Kadınların ve kız çocukların yaşadıkları sorunların başlıkları; emek sömürsü, ayrımcı barınma uygulamaları, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine erişim eksikliği, cinsel saldırı ve taciz, çocuk evliliği, eğitim engelleri, aile içi şiddet, insan ticareti, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık ve şiddet ve adalete erişim eksikliği olarak sıralanmaktadır (**Leitner Center, 2018**). Leitner Center (2018) Raporunda özellikle queer kadınlar için ayrı bir başlığa yer verilmekte, hem aile içinde hem de gittikleri ülkede şiddete ve tacize uğradıkları, transların ise toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin en ağır biçimleriyle karşılaştıkları belirtilmektedir.

Yaşanmış travmanın izleri, beslenme, barınma, kiralardan artırılması, sağlık, güvenlik ve eğitim alanında sorunlar, gelecek konusunda kaygı, toplumdaki olumsuz tutumlara bağlı fiziksel, sözel ve psikolojik şiddet, sosyal yalıtım, dışlanma, fiziksel ve psikolojik sağlık sorunlarının strese bağlı olarak artışı sığınmacı ve mülteci LGBTİ bireylerin sorunları olarak sıralanmaktadır. Türkiye’de mülteci ve sığınmacıların yaşadığı sorunlar, LGBTİ olunca derinleşmekte; kayıtlı oldukları uydu kentte geçerli kimlikle devlet hastanelerinden yararlanma hakları olanlar da CYCK nedeniyle sağlığa erişim sorunları yaşamaktadırlar. Özellikle transların cinsiyet geçiş süreçlerinin tamamlanamaması, hormonlara erişimin önündeki engeller önem oluşturmaktadır (**Çırakoğlu ve Altınel Baysal, 2017**). Bu nedenlerden dolayı mülteci/sığınmacı LGBTİ’lerin savunucu grupların aktif olduğu ve hizmet/destek alabilecekleri kentlerde ikamet etmelerine izin verilmesinin gerekliliği de vurgulanmaktadır (**Cesur Kılıçaslan ve Akkuş, 2016**).

Küreselleşmenin LGBTİQ+ bireylere etkisi

LGBTİQ bireyler; dünyada farklı kültürel sistemler içinde yer alsalar da CYCKÖ’nden kaynaklanan insan hakları sorunlarının yanı sıra, küresel ölçekte büyük siyasal ve ekonomik eşitsizlikler yaşamakta ve bunun ağırlığını sınıfsal konumlarına göre farklı derecelerde hissetmektedirler. Küreselleşme ve neoliberal politikalar bu ağırlığı her geçen gün artırmıştır.

Padilla ve ark. (2007) küreselleşmenin LGBT sağlığına etkisini incelerken, 1.Yerelde ve küresel ölçekte işyerinde maruz kalınan büyük ölçekli yapısal eşitsizliklerin LGBT sağlığına etkisi, 2.Çeşitli bağlamlarda LGBT bireylerin kültürel olarak “anlam, ifade, uygulama” farklılıklarının sağlığa etkileri olmak

üzere iki ana gruplama yaparlar. Birinci grupta yer alan kavramsallaştırma; toplumsal eşitsizliklerden (sınıf, ırk, etnik köken ve bunlarla kesişen cinsiyetle ilgili eşitsizlikler) ve ekonomik-politik sistemlerden kaynaklanan durumların bazı kırılğan grupları çok daha fazla etkilemesi ile ilgilidir. Sağlık alanındaki literatür de endüstrileşmenin ve kapitalist ekonominin yeniden yapılanma süreçlerinin, küreselleşmenin yoksulluğu ve eşitsizliği nasıl artırdığını göstermektedir. Ekonomik politik dinamiklerin söz konusu ağır etkilerinin sağlık alanına özgü yansımaları “yapısal şiddet” kavramı ile tanımlanmaktadır (**Padilla ve ark. 2007**).

LGBTİQ bireylerin CYCKÖ nedeniyle maruz kaldığı ayrımcılık ve damgalanmanın sağlığa etkileri literatürün içinde önemli yer tutmaktadır. Neoliberalizmle ve küreselleşme ile ağırlaşan “yapısal şiddetin” sağlığa etkileri de önemli bir inceleme konusudur. Padilla ve ark.’nın (2007) “yapısal şiddet” kavramsallaştırması, DSÖ’nün sağlığın tanımına atıfla tanımladığı sağlığın sosyal bileşenlerinin sağlığa etkileri incelemesinden farklı görünmekle birlikte, ekonomik-politik sistemin etkisi tanımlamasıyla yola çıkıyor olması sistem eleştirisini de taşıdığı izlenimini yaratmaktadır.

Sermayenin küreselleşmesi karşısında toplumsal hareketlerin de küreselleşmesi LGBTİQ hareketini küresel ölçekte büyüttüğü, güçlendirdiğini söylemek olanaklıdır. Ancak küreselleşme bir yandan da LGBTİQ’ların sınıfsal dağılımını da pekiştirmiştir. Avrupa’da insan hakları normlarının kurumsallaştığı neoliberal ülkelerde eşit yurttaş olan LGBTİQ’lar karşısında sınıfsal farklılıklara bir de mülteci/Müslüman/Afrikalı gibi farklılıklar da eklenmiştir.

Ekonomik krizin topluma ve bireylerin sağlığına etkileri uluslararası literatürde de önemli inceleme konusu olmuştur. Kriz dönemleri; düşük gelirli sosyo-ekonomik grupları, psikiyatrik rahatsızlık ve/veya intihar riski olanları daha fazla etkilemektedir. Çeşitli araştırmaların sonuçlarına göre; işsizlik veya düşük gelir düzeyi ile ruhsal rahatsızlıklar (somatizasyon, depresyon, anksiyete), yeme alışkanlıkları, tütün ve alkolün fazla tüketimi arasında korelasyon görülmektedir. Krizlerde gelir düzeyinin düşmesi ve işsizlik; sağlık hizmetlerinin kullanımını da azaltmakta, mortalite oranlarını artırmaktadır (**Notara ve ark., 2013**). Bacigalupe ve Escolar-Pujolar (2014) de; ekonomik krizlerin sağlıkta yol açtığı eşitsizlikleri derleyen makalelerinde, dezavantajlı gruplar içinde işsiz olanların sağlık açısından daha fazla eşitsizlik yaşadığının altını çizmektedir.

Krizlerin sağlığa genel etkilerini derleyen bu tür çalışmalarda LGBTİ popülasyonuna özgül bilgiler yer almamaktadır. Ancak her zaman dezavantajlı konumda olan, çalışma yaşamında sorunlar yaşayan LGBTİ popülasyonunun kriz dönemlerde kesişen çoklu sorunlar, artan işsizlik ve buna bağlı olarak daha da artan sağlığa erişim sorunları yaşadıklarını söylemek olanaklıdır. *Queers for Economic Justice*. (2010); ABD’de krizin LGBT yoksulluğuna olan etkisini inceleyen belgelerinde bu alanda veri eksikliğini dile getirmekte; LGBT yoksulluğu ve düşük gelirlilik durumuna örnekler vermektedir: Eşcinsel çiftlerin çocuklarının, heteroseksüel ailelerin çocuklarından iki kat fazla yoksulluk yaşadıkları; gey çiftlerin yoksulluk oranının eşlerden biri siyahsa, işsizse veya 18 yaşından küçük çocukları varsa evli heteroseksüel çiftlerden daha fazla olduğu; lezbiyen çiftlerin yoksulluk oranının gey çiftlerden bile fazla olması, siyah olmanın yoksulluğu daha da arttırdığı, transların işsizlik oranının çok daha fazla olduğu, sağlık güvencesinin LGBT popülasyonunda daha düşük olduğu, evsizlik oranının yüksekliği, yaşlanma ve engellilik söz konusu olduğunda sosyal güvencesizlik, yalnızlık durumu önemli verilerdir (**Queers for Economic Justice, 2010**).

Sağ popülizmin yükselişi ve toplumsal cinsiyet ve LGBT karşıtı hareketler

Avrupa’da mülteci krizi olarak tanımlanan sürecin etkiyle AB üyesi pek çok ülkede sağ popülizmin giderek yükseldiği, yabancı düşmanı söylemlerinin AB’ne ve AB’nin mülteci politikalarına tepki ile somutlaştığı, kadınların da bu aşırı sağ politikaları büyük oranda destekledikleri görülmektedir (**Haselbach, 2018; Taube, 2018**).

Kováts (2017); Avrupa’daki toplumsal cinsiyet eşitliğine ve LGBT haklarına karşıt hareketleri ve liberal demokrasinin krizini değerlendiren makalesinde; pek çok Avrupa ülkesinde bu karşıt hareketleri örgütleyenlerin, içinde Roma Katolik Kilisesinin uydu örgütlerinin de yer aldığı muhafazakâr, kısmen köktendinci gruplar olduğunu belirtmektedir. Söz konusu ülkelerde muhafazakâr ve aşırı sağ partilerin müdahil olma düzeylerinin ve niteliğinin de farklı olduğunu ifade eder. Bu hareketlerin dikkat çekici özelliği de her zaman feminist ve/veya LGBT karşıtı bir noktadan değil, hatta emperyalizme yönelik suçlamalarla söylemlerini kurmaları ve Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü gibi kurumsal yapıları ülkelere bir şeyler empoze eden, ulusları zayıflatan, gelenekleri yıkan dış güçler olarak görmeleridir. Bu kurgu üzerinden toplumsal cinsiyet kavramını düşman ilan eden söylemlerini,

bir yandan da “çocuklar tehlikede” imgesi yaratarak sürekli beslemektedirler (**Kováts, 2017; Kováts & Pöim, 2015**).

Kováts (2017); bu hareketlerin tüm Avrupa’da aşırı sağın yükselişine bağlı olduğunu ve “Toplumsal cinsiyet ideolojisi”nin Avrupa için bir düşman imgesi olarak nasıl inşa edildiğini çözümlerken kavramsallaştırmada Chantal Mouffe’un antonizm ve agonizm kuramını kullanır. Bu da liberal demokrasiye ilişkin eleştirel okumaları beraberinde getirmektedir. Graff’ın (2014) Polonya ve Solvakyadaki anti-gender hareketlerin gelişiminde tarihsel Doğu-Batı Avrupa bölünmesi görüşünü ortaya koyarak doğuda demokrasilerin görece dengesizliği, ekonomik durumla ilgili büyük hayal kırıklıkları ve kırgınlıklar, kadın ve LGBT hareketlerinin zayıf olması, milliyetçi hareketlerin gücü gibi nedenleri sıralayan açıklamasına yer verir ve yazarı, bu hareketlerin güçlü demokrasilere ve güçlü toplumsal cinsiyet/ LGBT politikalarına sahip ülkelerde de ortaya çıkmış olduğu gerçeğini hesaba katmadığı için eleştirir (**Kováts, 2017**).

Kováts (2017), pek çok Avrupalı akademisyenin anti-gender hareketlerle sosyo-ekonomik kriz arasındaki bağ olduğuna ilişkin tespitinin altını çizer: Örneğin; Chetcuti (2014) milliyetçi neo-muhafazakârlığın neoliberal uzlaşmaya bir yanıt olduğunu savunurken; Wimbauer ve arkadaşları (2015) da toplumsal cinsiyet eşitliğini ve toplumsal cinsiyet çalışmalarını hedef alan söylemlerin güvencesizlik ve güvencesizleştirme deneyimlerini dolaylı ya da doğrudan kontrol altında tutma girişimi olduğunu, feminist ve LGBT mücadelelerinin neoliberal düzende kendilerine yer edinmesinden dolayı da neoliberalizmin yıkımlarında eşsorumlu olarak görüldüğü tespitini yapar. Solty (2015) de, sosyoekonomik derin yapılar üzerine olan öfkenin kültürel yüzeysel yapılara doğru yön değiştirdiğini savunur ve solun neoliberal fikirlere bağlı kalmaktan ziyade yeni görüş bulması ve özgürleştirici programını yeniden oluşturması gerektiğini ifade eder.

Feminist literatürün son 20 yılda neoliberalizm üzerine eleştirileri ve kadın emeği eksenli makaleleri toplumsal cinsiyet çalışmaları alanına derin bir birikim katmıştır. Ancak bu feminist bakış açısıyla neoliberalizm eleştirisinden ayrı yeni bir neoliberalizm eleştirisi de neoliberalizmin sonucu olarak ortaya çıkan, bu anti-gender ve anti-LGBT hareketlerinde vücut bulan tepki hareketlerinin incelenmesi için gerekli görünmektedir. Peto’nun (2015a, 2015b) vurduğu konu da; bu hareketleri akademisyenlerin

anlamaya çalışmasının, ilerici taraftaki aktivistlerin ve politikacıların bunlarla mücadele etmesinin; ilerici politikanın içeriği, eşitlik dili, teknokratik politika dili üzerine düşünmesinin zorunlu olduğudur. Bunun da neoliberalizmi sorgulayarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve insan haklarının norm olarak sahiplenicisi olan Avrupa Birliğinin neoliberal bir proje olduğunu hatırlayarak yapılması üzerinde durulmaktadır.

Türkiye'deki tabloya geri dönersek, Şubat 2019'dan beri süregelen toplumsal cinsiyet ve CYCK karşıtı söylemler, İslami referanslara dayanan bir hareket izlenimi yaratıyor gibi görünse de aslında sadece Türkiye'ye ait değildir ve Batı'da gelişen hareketlerin Türkçeye tercümesi niteliğindedir. Bu konu, Özkazanç'ın (2019) da otoriter popülizm üzerine ele alıp tartıştığı bir konudur; yazar "*Türkiye deneyimini hem küresel dinamiklerle ilgili hem özgün yanlarıyla ele almak için birçok başka karşılaştırma yapmak gerekiyor*" diyerek bitirir makalesini. Salt Avrupa'da değil, ABD de dahil dünya da pek çok ülkede süren bu dalga nefret söylemini giderek çoğaltmaktadır. Türkiye'de karşılığını kolay bulması da zaten söylemsel olarak hazır bir iktidar tarafından kolayca sahiplenilme zemini görünmektedir. 2001'den günümüze uzanan AKP politikalarına ilişkin değerlendirme yapıldığında, LGBTİ konusunda "demokratik ve hak temelli olacağını ileri süren" açıklamalardan nasıl ayrımcı bir söyleme gelindiğini (Bianet, 2015); Gezi'den beri giderek otoriterleşen söylemlerin ve politikaların cinsiyetçiliği, eril şiddeti ve homofobiyi beslediğini, bunun sonucunda da toplumsal kutuplaşmalarda LGBT bireylerin hedef hâline geldiğini görmek olanaklıdır (Kutluata, 2016). Bu süreç, Akça'nın (2014) AKP iktidarı için tanımladığı üç dönemde karşılığını bulmaktadır.

LGBTİQ'ların özne olduğu politika arayışları

Alev Özkazanç'ın (2016a) değerlendirmesine göre; neoliberalizm ve muhafazakârlık tartışmaları birbirine referansla olanaklıdır; ancak Türkiye'ye özgü İslami, militarist, milliyetçi dinamiklerin ve bunlarla "erkeklik krizi, yoksulluk, etnik kimlik" ile de ilişkilerinin analizi gereklidir. AKP iktidarının günümüzde yürüttüğü cinsiyetçi politikaların kadına yönelik şiddetin artmasında etkili olduğu söylenebilir; ancak AKP'nin ilk dönemki uygulamalarına da denk düşen erkeklik krizinin köklerinin, neoliberalizmin yol açtığı ve 1990'larda daha da netleşen "ağır geçim sorunu, yoksulluk, aşırı rekabetçi ekonomi, erkekler arası agresif bir rekabet kültürünün yayılması ve buna militarist öğelerin eklenmesi gibi dinamiklere"

uzandığı görülmektedir. Bu sürecin çözümlenmesi, kadınlara ve LGBT bireylere yönelik ve gideren artan baskı ve şiddeti anlamak için de gereklidir (Özkazanç, 2016a).

Özkazanç'ın (2016a) Laclau ve Mouffe'u anarak dile getirdiği radikal demokrasi tartışmaları da kadınların ve LGBTİ bireylerin ve farklı kimliklerin birlikte bir tek olmak yerine, her kimliğin kendisi olarak ötekilerle diyalog içinde olduğu, sol dinamiklerin de demokratik taleplerin çeşitliliğini görerek politika ürettiği tahayyül önem taşımaktadır. Sol harekette eklenmemiş olan kadınların ya da LGBT'lerin de kendileri olarak var olabildiği, her topluluğu kapsayan söylemler önümüzdeki günler için gerekli görünmektedir. Özkazanç'ın (2015).

feminizm ve queer kuram üzerine görüşlerini açıkladığı, dünyadaki öncülerinden tartışmaları aktardığı, Queer kuramcılardan Butler'ın radikal demokrasiye ilişkin görüşlerine de yer verdiği kitabını okumak da ufuk açıcudur.

Anti-kapitalist Queer Marksist-Feminizm / Queer Marksizm

Çağdaş LGBT özgürlük hareketinin başlangıç tarihi, 28 Haziran 1969 Stonewall ayaklanması olarak kabul edilmektedir. 1960'lerden beri, karşısına çıkan baskılara rağmen açılma süreçlerine adım atmak, LGBT bireyleri, kendileri konumlandırışları gereği hep politik kılmıştır (Sears, 2005). Özgürlük hareketi; o zamandan günümüze değin, Kanada ve Batı Avrupa ülkeleri gibi pek çok kapitalist ülkede sivil hakların elde edilmesi, ayrımcılık karşıtı yasaların yaşama geçirilmesi, eşcinsel ilişkilerin tanınması ve eşcinsel evliliklerin yasal olması gibi birçok kazanım elde etmiştir; ancak Sears'ın (2005) tespitine göre, sivil hakların LGBT'lerin gereksinimlerini karşıladığı pek çok ülkede zamanla bu politik çıkış yerini depolitize olmuş yurttaşlığa bırakmıştır.

Kavramsal düzeydeki değişim de şöyle özetlenebilir: 19. yüzyılda cinselliğin patolojikleştirildiği bir söylem içinde kullanılmış olan homoseksüellik sözcüğü, 1960-1970 arasında dönemin özgürlükçü politik öznellik kurgusuyla yerini gey ve lezbiyen sözcüklerine bırakmış; 1980'lerden itibaren de, iktidar, öznellik, cinsellik ve toplumsal cinsiyet konularında yürütülen tartışmaların etkisiyle yeni bir anlam kazanmış olan ve sadece gey ve lezbiyenlerle değil, bütün cinsiyet kimlikleri ve özellikleri ile ve bir de feminizmle de buluşan queer kuram gelişmiştir (Özkazanç, 2014).

Anti-kapitalist queer Marksist-feminist politika-nın olanaklılığı üzerinden çözümleme yapan Sears (2005), sınıfsal yapıyı şöyle tanımlar: bir yanda ge-liri ve işi iyi olan, ilişkilerini rahat yürütebilen beyaz erkekler; diğer yanda siyahlar, sokak gençliği, dü-şük gelirli, kadınlar, engelliler, yaşlılar, emekçi-ler, transgender bireyler olarak sıralayabileceğimiz queer bileşenleri. Dünyada artan yoksulluğun kar-şısında gelişen anti-kapitalist politika ile queer bi-leşenlerinin keşiştiği hat, bir queer antikapitalizmin yolunu açmaktadır. Batı'da sivil hakların elde edil-diği ülkelerde depolitize olmuş queer bileşenlerini dünyadaki antikapitalist mücadeleye katabilmek önemlidir ve tekrar politikleşmenin de yoludur ya-zara göre. Sears (2005); Marksist-feminist teorinin en büyük katkısını, ücretli ve ücretsiz emeği, devleti ve sivil toplumu, evi ve işyerini "sınıf, toplumsal cin-siyet, ırk / etnik köken ve cinsellik" gibi eşitsizliğin temel ilişkileri ile birlikte ele alan ve toplumsal yeni-den üretimi analiz eden önemli bir araç olmasında görür. İrksallaştırılmış, cinsiyetlendirilmiş ve cinsel-leştirilmiş kapitalist yeniden üretimin dinamiklerini tartışırken maksist feminizmle queer özgürlük hare-ketini buluşturur (Sears, 2005).

Marksist feminist gelenekten gelen emek ve kapi-talizm çözümlemelerini, geniş queer çözümleme-lerle yeniden ele alıp anti-kapitalist queer Mark-sist-feminist politika adına bir bireşim oluşturmak; kapitalizmin krizlerinin ve neoliberal politikaların tahribini en ağır biçimde yaşayan sınıfların birlikte yapacakları politikanın geleceği için yol gösterici görünmektedir.

Ancak Sears'ın 2005'te yayımlanmış olan bu ma-kalesinin üzerinden geçen yıllar içinde neoliberal politikaların hasarlarının daha da derinleşmesinin yanı sıra, bu hasarın tepkisel bir başka komplikasyo-nu olarak radikal popülist sağ yükselmiştir. Bunun sonucunda özellikle Avrupa'da toplumsal cinsiyet ve LGBT karşıtı hareketler ortaya çıkmıştır. Bu yeni hareketler, kadın hareketinin ve LGBT hareketinin yıllarca süren mücadelelerle elde ettiği tüm kazanımları tehdit etmeye başlamıştır.

Bir başka sorun da yükselen sağın içinde gelişen homonasyonalizmdir. Drucker'ın (2016) saptama-ları incelendiğinde; "homonormativite"nin, yük-selen yabancı düşmanı sağ karşındaki tavrının ona karşı olmak değil, heteronormativite değer-lerini kendisine uyarlayarak geliştirmek ve kendi "homonasyonalizm"ini oluşturduğu eğilimlerin de olduğunu söylemek olanaklıdır. Drucker (2016);

"Avrupa'daki "Onur"un karanlık yüzü" olarak nitelen-dirdiği bu durumu şöyle özetlemektedir: "LGBTQI kişiler, bazen, sadece ne oldukları için değil, ne (geri kalmış, yabancı, marjinal) olmadıkları için de onur duyarlar".

Bu sorun alanı; neoliberalizmin yarattığı yıkıma kar-şı yükselmiş ancak sistem içi olan yeni radikal sağa, ve aslında neoliberalizme karşı LGBTIQ'ların da öz-nelerden biri olduğu küresel bir hareketin sınıfsal dinamiklerden bağımsız olamayacağını göstermek-tedir. Bu nokta da Queerin Marksistleşmesini tar-tışmak önem kazanmaktadır. Ducker (2016)'a göre de "LGBTQI eşitliği ile tam ekonomik ve sosyal eşitlik arasında küresel ölçekte bağlantı kurarak, tam çeşit-lilik, eşitlik ve karşılıklı saygıya dayalı olarak ortaklaşa bir gündem oluşturulmalıdır. Bu, hem eşcinsellik hem de Avrupa'da heteronasyonalizm için en iyi panze-hir olacaktır". Yine Ducker'a göre; LGBTQI'ler için de bireyselleşme; liberalizm içinde sınırlıdır, sınıf-sal yapının sunduğu maddi olanaklara bağımlıdır; bireyselleşmenin tek seçeneği liberalizm değildir; toplumsal kolektif bir düzende bireyselleşmek ola-naklıdır (Kaos GL, 2017b).

Bir başka sorun alanı da geleneksel solun sınıf mü-cadelesinde queerin yeri konusudur. Solun queer-leşmesi, ileriye dönük söylemlerine ve gelecek ta-hayüllüne queerin birikimlerini katması olanaklı mı sorusunu getirmektedir. Dünya'da ve Türkiye'deki sol hareketlerin içinde queer dönüşümü incelemek ayrı bir çalışma alanı olduğu için burada yer veril-memiştir. 2009-2012 arasında ekonomik krizlerin etkisini derinden yaşayan Yunanistan'da uygulanan tasarruf tedbirlerinin toplumsal, ekonomik ve poli-tik etkileri karşısında yükselen toplumsal hareketler arasında queer hareketlerin kendi yanıtları ve oto-nom tepkilerini oluşturmaları önemli bir yer tut-muştur (Eleftheriadis, 2015). Bu süreci özetleyen Eleftheriadis (2015); queer toplulukların geleneksel Marksizm, kimlik politikaları ve neoliberalizm üze-rine çok boyutlu geliştirdikleri eleştiri gerçeğine dikkat çekmekte ve otoriterlik karşıtı hareketlerin queerleşmesinin önemini vurgulamaktadır.

Queer Marksizme ilişkin okumalar içinde Drucker'ın (2010; 2015, 2017) kavramsallaştırmaları ve ileri-ye dönük açılımları önem taşımaktadır. Drucker (2017); Queer Marksizmi, "Marksizmin sınıf, yeniden birleşme ve bütünlük kavramlarını, edimsellik, ho-monasyonalizm ve keşişimsellik ile sentezleyen bir kuram" olarak tanımlamakta; köklerinin sosyalist hareketle eşcinsel özgürlük hareketinin tarihteki

ilk etkileşimlerine kadar uzandığını belirtmektedir. Alman Sosyal Demokrasininin Bilimsel Hümanitar-yan Komite'ye desteği, Rus Bolşeviklerinin eşcinsel-liği dekrimalize etmeleri, Alexandra Kollontai'nin eşcinsel karşıtı baskılara tepkisi ilk örnekler olarak sıralanmaktadır. 1960'ların toplumsal hareketlerin-den Yeni Sol Marksizm ve gey/lezbiyen özgürlük hareketinin eşzamanlı yükselişinin birlikteliğinin ilk tohumlarına yol açtığını; 1990'larda Maksist Leslie Feinberg'in trans özgürlük hareketine desteğini ör-nek olarak vermektedir (**Drucker, 2017**).

Neoliberalizm; eşitsizlikleri giderek büyütürken, ku-rumsallaşmış normları ile queer toplulukların hak-larını güvence altına almış Batı'da da farklı sınıfların içinde yer alan queer topluluklarının oluşumuna yol açmıştır. Sınıfsal yapı, etnik köken, din, coğrafya ve LGBT'lerin içinde transgender olmak gibi kesişimler; sömürü alanlarının derinleştiği, çok katmanlı hâle geldiği hatlardır. Bu konuda ayrıntılı okumalar için Drucker'ın (2010, 2015) çalışmaları yol göstericidir.

Kaynakça

- Adak, H.** (2004), "Otobiyografik Benliğin Çok-Karakterliliği: Ha-lide Edib'in İlk Romanlarında Toplumsal Cinsiyet", *Kadınlar Dile Düşünce*, (Der. Sibel İrzık, Jale Parla), İletişim Yayınları, İstanbul, 161-178.
- Ak, F.** (2005) 1980 Sonrası Türk Romanında Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset. TODAİE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ak, F., Tekiner A.S., Ceyhan Peker, A.G., Dağlı, Z., Ungan, M.** (2013) What are the Health Issues of Lesbians and Bisexual Wo-men Concerning Family Medicine/General Practice. *European General Practice Research Network (EGPRN), The European Journal of General Practice*, 19:3, p.178, DOI: 10.3109/13814788.2013.822859
- Akın, E.** (2009) Bu Ülkede Eşcinselin de Adı Yok!, *Sabah Gazetesi*, 25 Ekim. Erişim tarihi: 11 Aralık 2009 http://www.isteinsan.com.tr/isteinsan_gazete/bu_ulkede_escinselin_de_adi_yok.html.
- Aktaş, F.O.** (2010) Türkiye'de Erkekliğin Kurgulanışında Askerliğin Yeri. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Altunpolat, R.** (2017) LGBT'lere Yönelik Ayrımcılığı Tarihsel ve Politik Temelde Kavramak. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Nisan-Mayıs, Haziran.
- Bacigalupe, A., Escolar-Pujolar, A.** (2014). The impact of economic crises on social inequalities in health: what do we know so far? *International Journal for Equity in Health* 2014, 13:52.
- Baisley, E.** (2016) Reaching the Tipping Point?: Emerging Interna-tional Human Rights Norms Pertaining to Sexual Orientation and Gender Identity. *Human Rights Quarterly*, 38 (1): 134-163.
- Bianet.** (2015) 2001'den 2015'e AKP'in LGBTİ Tarihi. Erişim: 26 Ey-lül 2015. <https://m.bianet.org/biamag/lgbti/167837-2001-den-2015-e-akp-in-lgbti-tarihi>
- Candaş, A., & Yılmaz, V.** (2012). Türkiye'de eşitsizlikler. Friedrich-Ebert-Stiftung Association Turkey Office. İstanbul.
- Cesur Kılıçaslan, S., Akkuş, P.** (2016). Türkiye'de Heteropatriarkal Sistem Baskısı Altında LGBT'lerin Sosyal Hizmet İhtiyaçları. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt 14, Sayı 56: 28-54.
- Commission of the European Communities.** (2009) Turkey 2009 Progress Report, No. SEC(2009)1334, Brüksel, s. 26. (İng.)
- Commission of the European Communities.** (2010) Turkey 2010 Progress Report, No. SEC(2010)1327, Brüksel, s. 30. (İng.)

Council of Europe. (2011) *Combating discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity. Council of Europe standards.* Council of Europe Publishing.

Çırakoğlu, O. C. ve Altınel Baysal, G. (2017). Türkiye'de nefes al-mak (mı?): Mülteci ve sığınmacı LGBTİ bireyler. A. Onur, (Ed.), *Di-renç, onur ve dahası: Disiplinlerarası bakışla LGBTİ içinde* (149-166). Ankara: FİSA Yayınları.

Drucker, P. (2010) *Socialist Feminist Questions About Queer Acti-vism. The New Sexual Radicalism. Against the Current, May/June.* Erişim Tarihi: 01.01.2019 <https://solidarity-us.org/files/New%20Sexual%20Revolution.pdf>

Drucker P. (2015) *Warped: Gay Normality and Queer. Anti-Capita-lism.* Brill and Haymarket.

Ducker; P. (2016) *Homonationalism, Heteronationalism and LGBTI Rights in the EU.* Erişim Tarihi: 10.04.2018. [http://www.pub-licseminar.org/2016/08/homonationalism-heteronationalism-and-lgbti-rights-in-the-eu/#.WISfn4V9G3c](http://www.publicseminar.org/2016/08/homonationalism-heteronationalism-and-lgbti-rights-in-the-eu/#.WISfn4V9G3c)

Drucker, P. (2017) *Queer Marksizm. Erişim Tarihi 01.01.2019, http://www.historicalmaterialism.org/reading-guides/queer-marxism-pe-ter-drucker*

Eleftheriadis, K. (2015). *ACME: An International E-Journal for Cri-tical Geographies*, 14(4), 1032 – 1057.

Erdoğan, B., Köten, E. (2014) Yeni Toplumsal Hareketlerin Sınıf Dinamiği: Türkiye LGBT Hareketi Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi • Cilt 2, Sayı 1: ss. 93-113.

Erdoğan, B., Köten, E. (2015). "As Kendini De Hepimiz Kurtulalım Artık!": Sosyal Dışlanmadan İntihara LGBT Gençler. *Alternatif Poli-tika*, Cilt 7, Sayı 1. Sayfa. 143--167

Erol, A. (2014) Eşcinsel Kurtuluş Hareketinin Türkiye Seyri. *Toplum ve Hekim*, 29:277-287.

Global Campus of Human Rights (2019) *Monitoring the Human Rights of LGBTI Persons.* Online course. Course dates: 25 Febru-ary - 7 April 2019 <https://edx.eiuc.org/courses/course-v1:global-campus+lgbti+2019/about>

Göçmen, İ., Yılmaz, V. (2017). Exploring perceived discriminati-on among LGBT individuals in Turkey in education, employment, and health care: Results of an online survey. *Journal of homosexua-lity*, 64(8), 1052-1068.

Göregenli, M. (2017a). Türkiye'de Kamu Çalışanı Lezbiyen, Gey, Bi-seksüel Trans ve İntersekslerin Durumu. *Kaos GL Yayınları*, Ankara. Erişim: Nisan 2019.

http://www.kaosglderneği.org/resim/yayin/dl/kamu_calisani_2017.pdf

Göregenli, M. (2017b). Türkiye'de Özel Sektör Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İntersekslerin Durumu. 2017 Yılı Araştır-ması. *Kaos GL Yayınları*, Ankara. Erişim: Nisan 2019. http://www.kaosglderneği.org/resim/yayin/dl/ozel_sektr_raporu_2017.pdf

Güner, U., Kalkan, P., Öz, Y., Özsoy, E.C., Söyle, F. (2011). Türkiye'de Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcı-lığın İzlenmesi Raporu 1 Ocak – 30 Haziran 2010. İstanbul Bilgi Üni-versitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul. Erişim: Nisan 2019. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Cinsel_Yonelim_veya_Cinsiyet_Kimligi_Izleme_Raporu.pdf

Hasselbach, C. (2018) *Avrupa'da sağ popülizmin yükseli-şi. Deutsche Welle Türkçe.* 11.09.2018. Erişim:<https://www.dw.com/tr/avrupada-sa-c4%9F-pop-c3%BCIzmin-y-c3%BCseli-c5%9Fi/a-45443713>

Hotun Şahin, N., Bilgiç, D. (2016). Toplumda Eşcinsellere Yönelik Tutumlar ve Lezbiyen Kadınlarda Sağlık Eşitsizliği. *HSP*, 3(3):216-225.

Human Rights Watch. (2008) *Kurtuluşumuz İçin Bize Bir Yasa Ge-rek: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet, Cinsellik ve İnsan Hakları*, Mayıs.

KAOS-GL ve Almanya Federal Büyükelçiliği. (2009) *Lezbiyen, Gey, Biseksüel Çalışanların İş Yaşamı Raporu*, Ankara.

- Kaos GL Derneği, LGBTI News Turkey ve IGLHRC.** (2015) Türkiye'de LGBT Yurttaşlara Yönelik İnsan Hakları İhlalleri. Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Kaos GL. Evrensel Periyodik İnceleme Sunumu. Erişim Tarihi: 01.04.2019, http://www.pembehayat.org/uploads/editor/files/de_lgbt_yurttaslara_ynelik_insan_haklari_ihlalleri.pdf
- Kaos GL.** (2017a) Chronology of LGBTI+ bans in Turkey. December 6, 2017. Erişim: <http://kaosgl.org/page.php?id=25052>
- Kaos GL.** (2017b) 12. Uluslararası Homofobi Karştı Buluşma-Emeğin Queer Politikası. 13 Mayıs 2017. Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=KzWK-cRs13U>
- Kaos GL.** (2019) 2018 Yılında Türkiye'de Gerçekleşen Homofobi Ve Transfobi Temelli Nefret Suçları Raporu. Birinci Baskı: Nisan 2019, Ankara. Erişim: http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/nefret-suclari-raporu_2018_web.pdf
- Kováts, E., Pöim, M. (Eds.).** (2015). Gender as symbolic glue: The position and role of conservative and far right parties in the anti-gender mobilization in Europe. Foundation for European Progressive Studies.
- Kováts, E.** (2017). The emergence of powerful anti-gender movements in Europe and the crisis of liberal democracy. In *Gender and far right politics in Europe* (pp. 175-189). Palgrave Macmillan, Cham.
- Leitner Center.** (2018) Gendered-Approach Inputs to UNHCR for the Global Compact on Refugees (2018): Lessons from Abuses faced by Syrian Female Refugees in Lebanon, Turkey, and Jordan. Erişim tarihi: 01.01.2019, <https://www.unhcr.org/5a3bb9b77.pdf>
- McCorquodale, R.** (1999) Richard Fairbrother, Globalization and Human Rights, 21 Hum. Rts. Q. 735.
- Notara, V., Koulouridis, K., Violatzis, A., Vagka, E.** (2013). Economic crisis and health. The role of Health care professionals. *Health Science Journal*;7 (2).
- O'Neil, M.L., Ergün, R., Değirmenci, S., Erkengel, D.** (2018a). Türkiye'de Kamu Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel Trans ve İnterseklerin Durumu. 2018 Yılı Araştırması. Kaos GL ve Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul. Erişim: Nisan 2019. http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/kamu_calisanlari_2018.pdf
- O'Neil, M.L., Ergün, R., Değirmenci, S., Erkengel, D.** (2018b). Türkiye'de Özel Sektör Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseklerin Durumu. 2018 Yılı Araştırması. Kaos GL ve Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi Yayını İstanbul. Erişim: Nisan 2019. http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/ozel_sektor2018.pdf
- Özbek, Ç.** (2017). Ayrımcılıkla Mücadelenin Kamusalığı: LGBT, Hareket ve Örgütlülük.
- Özkazanç, A.** (2010) Siyaset Sosyolojisi Yazıları. Yeni Sağ ve Sonrası. Dipnot Yayınları, Ankara.
- Özdek, Yasemin,** (2000), Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, Öteki Yayınevi, Ankara
- Özkazanç, A.** (2011). Neo-liberal Tezahürler: Vatandaşlık, Suç, Eğitim, Dipnot: s. 59-101
- Özkazanç, A.** (2014) Queer'in Siyasi Potansiyelleri Üzerine Düşünceler. KAOSQueer+ Queer Çalışmaları Dergisi, Sayı 1, Ankara.
- Özkazanç A.** (2015) Feminizm ve Queer Kuram. Dipnot Yayınları, Ankara.
- Kutluata Zeynep** (2016). "Türkiye'deki Son Süreç ve Cinsiyet Politikaları Üzerine Alev Özkazanç ile Söyleşi" içinde. Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar Sayı 28.
- Özkazanç, A.** (2016a) Türkiye'de Sol Strateji: Neoliberalizm, Militarizm, Queer Kuram ve Radikal Demokrasi üzerine. Marksist.org adına Canan Şahin ile yapılan bu söyleşi (Haziran 2016)
- Özkazanç, A.** (2019) Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler, otoriter popülizm ve Türkiye. Kaos GL web sayfası. Erişim. 8 Ocak 2019. <http://kaosgl.org/sayfa.php?id=27334> emokrası, 11 (24), Temmuz-Aralık, s. 141-165.
- Padilla M.B., Vásquez del Aguila, E., Parker R.G.** (2007) Globalization, structural violence, and LGBT health: A cross-cultural perspective. In *The health of sexual minorities* (pp. 209-241). Springer, Boston.
- Pembe Hayat ve Kaos GL.** (2013) İnsan Hakları İzleme Raporu 2013. Erişim: http://www.pembehayat.org/uploads/editor/files/2013_cinsel_ynelim_ve_cinsiyet_kimligi_temelli_insan_haklari_izleme_raporu.pdf
- Pembe Hayat ve Kaos GL.** (2015) Yogyakarta İlkeleri Işığında Türkiye'de Mevzuat ve Ayrımcılık. Sığacık 27 -31 Ağustos 2014. Erişim: http://www.pembehayat.org/uploads/editor/files/de_mevzuat_ve_ayrimcilik.pdf
- Pembe Hayat ve Kaos GL.** (2017) Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli İnsan Hakları İzleme Raporu 2013-2014-2015-2016-2017. Erişim: Nisan 2018, http://www.pembehayat.org/uploads/editor/files/cinsel_yonelim_rapor_web.pdf, http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/rapor_web.pdf
- Queers for Economic Justice.** (2010) Tidal Wawe. LGBT Poverty and Hardship in a Time of Economic Crisis. Erişim: Nisan 2019, <https://www.issueab.org/resource/tidal-wave-lgbt-poverty-and-hardship-in-a-time-of-economic-crisis.html>
- Sears,A.** (2005) Queer Anti-Capitalism: What's Left of Lesbian and Gay Liberation? *Science & Society*, Vol. 69, No. 1: 92-112.
- Şenel, B.** (2014) Cinsel Yönelim Ayrımcılığının Gündelik Hayat Yansımaları. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Bölümü, Ankara.
- Taube, F.** (2018) Avrupa'da kadınlar arasında aşırı sağcılık artıyor. Deutsche Welle. 30.08.2018. Erişim: <https://www.dw.com/tr/avrupada-kadimlar-arasinda-asiri-sagcılık-artiyor>
- TGEU.** (2012) Transrespect versus transphobia worldwide. Erişim tarihi: 20.01.2016, https://transrespect.org/wp-content/uploads/2015/08/TvT_research-report.pdf
- TGEU** (2016) Trans Murder Monitoring (TMM) Project. Erişim-Tarihi: 201.01.2017, <https://transrespect.org/en/idahot-2016-tmm-update/> İstatistikler için: https://transrespect.org/wp-content/uploads/2016/05/TvT_TMM_IDAHOT2016_Tables_EN.pdf
- UN News.** (2013) Religion and culture cannot justify discrimination against gays and lesbians, Ban warns. 15 April 2013. Erişim: <https://news.un.org/en/story/2013/04/437182-religion-and-culture-cannot-justify-discrimination-against-gays-and-lesbians>
- UN.** (2008) UN declaration on sexual orientation and gender identity.
- UN.** (2011) Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights. A/HRC/19/41
- UN.** (2014) Human Rights Council Resolution 27/32 of 24 September 2014
- UN.** (2016) Human Rights Council Resolution and 32/2 of 28 June 2016
- Yılmaz, V., Göçmen, İ.** (2015). Türkiye'de lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylerin sosyal ve ekonomik sorunları araştırmasının özet sonuçları. Cilt IV, (6), 94-101.
- Yılmaz, V., Göçmen, İ.** (2016). Denied citizens of Turkey: experiences of discrimination among LGBT individuals in employment, housing and health care. *Gender, Work & Organization*, 23(5), 470-488.
- Yogyakarta Principles** (2006) Erişim: <http://www.yogyakartaprinciples.org/> (accessed 28 August 2015).
- Yogyakarta Principles plus 10** (2017) Erişim: 28.08.2015 <http://www.yogyakartaprinciples.org/>